

Helyesírás az általános iskolában II.

„Okosak, írjatok úgy, hogy szeressenek, értsenek benneteket, s mosolyogva, könnyezve csodálkozzanak rajtatok!”

(Bessenyei György)

– TANKÖNYVEK A TANÍTÁS SZOLGÁLATÁBAN –

Az írásbeliség gyakorlata rendszeresen vet fel olyan kérdéseket, problémákat, amelyekkel foglalkozni kell. A nyelvművelés napjainkban virágkorát éli. Mire taníthat az iskola? A tudatos és igényes nyelvhasználatra. Meg kell ismertetnünk tanulóinkat a nyelvi elemek gazdag kínálatával, ezek használatához szükséges nyelvi szabályokkal, és ki kell alakítani bennük azokat a képességeket, melyeknek birtokában mindezekből válogatni tudnak.

Helyesírásunk meggyezés, konvenció eredménye, fontossága vitathatatlan anyanyelvi műveltségünkben, egész kultúránkban, társadalmi életünkben.

Különösen érzékeny területek a magyar írásgyakorlatban az egybeírás-különírás, köznévtulajdonnév fogalomkörhöz tartozók. Ezekre a területeken nem elegendő mechanikusan végrehajtható műveleteket végezni. Gondolkozásunkat, nyelvtani rendszerünket, annak kategóriáit jelezzük a helyesírás eszközeivel (Fábián: 1989: 3-5). Éppen ezért fontos a helyesírás logikájának magyarázása.

Tapasztalatok azt mutatják, hogy az iskolások helyesírása rendkívül gyenge, egyre gyakoribb hiba a szóalak helytelen elválasztása. Fontos feladat tehát a szótagolási készség folyamatos fejlesztése valamennyi korcsoportban, mert ez segíti a jó helyesírás kialakulását.

A helyesírást biztos grammatikai alapok, világos nyelvtani fogalmak nélkül nem lehet tanítani, de elengedhetetlen, hogy a helyesírási ismeretek önálló tananyagegységben kapjanak helyet. Ezzel is hangsúlyozva a helyesírási rendszer sajátosságát.

Egyenrangú cél az új ismeretek kialakítása és az ismeretek alkalmazására irányuló készség fejlesztése, melyet kiegészít a következetes ellenőrzés. A gyakorlás hatékonysága attól is függ, hogy a feladatok alkalmasak legyenek a már korábban tanultak ismétlésére, elmélyítésére.

A helyesírás gyakorlatban alkalmazott hagyományos feladattípusokon: szótagolás, másolás, tollbamondás, emlékezetből való írás, helyesírási fogalmazás, helyesírási elemzés, játékos gyakorlatfajtákon (Hoffmann 1979: 250-256) kívül a nyelvhasználat-központú oktatás újabb gyakorlatok sorát hozta létre: hibakereső és -javító gyakorlatok, feleletválasztó feladatok, az analógiás sorok folytatása, csoportosítás és az eltérő helyesírású szóalakokkal való mondataikotás, a tanulók egyéni ötleteire, leleményeire építő kreatív feladatok, produktív szövegyakorlatok.

A helyesírás egész folyamatában fontos a logikus egymásra épülés. Minden írásbeli feladatnál rá kell kérdeznünk a problémás helyesírású szóalakokra. A rendszeres és következetes javítással állandóan ébren tarthatjuk az érdeklődést a helyesírási problémák iránt. Az eredményesség érdekében a feladatok sorrendjében logikus rendnek kell tükröződni. Törekedni kell arra, hogy a rendelkezésre álló időben minél több és hatékonyabb feladat megoldására kerüljön sor.

Az életre neveléshez hozzátartozik, hogy a tanulók az utcán és otthon is ismerjék fel a hibás helyesírású megoldásokat, a szabálytalanságot. Erre szolgálnak a hibajavításos feladatok, amelyek akkor hatékonyak igazán, ha többféle szövegben (pl. hirdetésszövegben, reklámfeliratokban stb.) találják meg őket. A kreatív helyesírási játékokkal a tanulók gondolkodását fejlesztve lehetővé válik, hogy a helyesírási problémákra önállóan keressék a megoldást (Antalné Szabó 1995: 106-112).

Hernádi Sándor többek között utal arra, hogy a helyesírás oktatása által az értelmi nevelés is megvalósítható. Kiemelt szerepet tulajdonít az önellenőrzés tanításának (Hernádi 1974: 93-98).

Az iskola egyik legfontosabb törekvése a diákok felkészítése a társadalmi életre, a gondolkodásuk fejlesztése, az önképzés igényének felkeltése, ezért a helyesírás-tanításban kiemelt szerepet kell kapnia a helyesírási kézikönyvek önálló használatának.

Az anyanyelvi nevelés keretében a változatos, igényes nyelvhasználat, a játékos, önkifejező gyakorlatok középpontba állításával megvalósulhat a NAT azon törekvése, hogy a tanulók minél teljesebben bontakoztathassák ki személyiségüket. A korszerű taneszközök a pedagógiai és társadalmi valóság fejlődési tendenciáit követik.

Továbbiakban a mellékletben felsorolt magyar nyelvi könyvek helyesírási feladatainak tartalmi elemzése által szeretném felhívni a figyelmet a nyomtatott taneszközökben megfigyelhető pozitív törekvések mellett néhány (általán fontosnak ítélt) hiányosságra. Feltevéseim a következők:

- A helyesírás-tanításban az alsó és felső tagozat munkája nem eléggé összehangolt.
- Nyelvtani ismeretekhez nem kapcsolódnak következetesen helyesírási feladatok.
- Nem logikus a tananyag-elrendezés, a feladatok összetétele nem szolgálja a nyelvhasználati területek harmonikus fejlesztését.

A feladatok tartalmi elemzésekor (a tantárgypedagógiai és tantervi célok, feladatok és követelmények alapján) a következő kérdésekre kerestem a választ:

- Hogyan valósíthatók meg a helyesírás-tanítás céljai, feladatai a tankönyvi feladatok által?
- Mennyire rendszerezett a tananyag? Tükröződik-e a helyesírás rendszerszerűsége?
- Kínálnak-e megfelelő példaanyagot a tudatosításhoz, az alkalmazó módszerek változatos felhasználásához?
- A készségfejlesztéshez kínálnak-e megfelelő számú gyakorlóanyagot? A feladatok eleget tesznek-e a fokozatosság elvének? Érdekesek-e, motiválják-e a tanulókat gyakorlásra? Milyen arányban tartalmaznak kreativitást fejlesztő feladatokat?
- Mennyire épül a helyesírási tananyag a nyelvtani anyagra?
- Építhet-e a helyesírás-tanítás az irodalomra (tárgyi koncentráció), más tantárgyak anyagára?

A Takács Etel-féle tankönyvcsalád feladatainak tanulmányozása során az első nagyon fontos észrevétel az volt, hogy a szerző nem épít a tanulók már meglévő ismereteire.

Többéves (minden évfolyamra kiterjedő) tanítói tapasztalattal rendelkezve a hatékonyság alapvető feltételének tartom a folyamatos és jól szervezett fejlesztést. A tanítók munkája vesz kárba, ha az alsóban megszerzett ismeretekre nem építenek a szaktanárok.

Mivel az 5. osztály átmenet az alsó és felső tagozat között, úgy gondolom, a tanév elején rendszerezni kellene az addigi ismereteket. Egy összetett feladatban ugyan érintőlegesen szóba kerül némi mondattani, szófaji és hangtani emlékeztető, de ezt semmiképpen sem nevezném alapos áttekintésnek. Másrészt az 5. osztályos tananyagban nem szerepelnek szófaji ismeretek, ennek a területnek az ismétlése (ilyenformán különösen) teljesen felesleges és értelmetlen.

Hangtani, jelentéstani és alaktani ismereteik viszont a gyerekeknek bőven vannak. Erre kellene nagyobb hangsúlyt fektetni. A hangtannal foglalkozó témakör erre lehetőséget is adna. A szóvégi magánhangzókrol egy ötödikes gyerek már jóval többet tud (vagy tudnia kellene), mint ami ebben a tankönyvcsaládban megtalálható. Pl. a szavak végén az -ó, -ő, -ú, -ü, -i helyesírása második osztálytól negyedikig tudatosan visszatérő fejlesztési terület fokozatosan bővülő ismeretekkel. (A munkafüzet feladatai között a szóvégi -ó, -ő magánhangzóra vonatkozó gyakorlat egyáltalán nincs.)

A mássalhangzók esetében is ez a helyzet, pl. a ly-s szavak gyakorlása az írás megtanulásának pillanatától folyamatos. Az ötödikes szóanyag nagy részét már második osztályban begyakorolták (pl. Mihály, bagoly, golyó, gömbölyű, jégpálya, tej, hely stb.). Úgy gondolom, nem bővül a gyerekek ismerete kellő mértékben ezen a területen. (Sokkal több új, eddig nem gyakorolt szóra lenne szükség, és sokkal több gyakorlási lehetőségre.)

Az ötödikes osztály speciális a helyesírás-tanítás szempontjából, mert külön helyesírási fejezet is beépül a tananyagba. Erre feltétlenül szükség van, de ennek az alsó tagozaton feldolgozott tananyagot kellene rendszereznie és erre építve bővíteni az ismereteket. Úgy gondolom, a teljesség kedvéért mind a négy alapelvet meg kellene említeni, de részletesen csak a kiejtés és a szóelemzés elvével érdemes foglalkozni. Az ötödikes tananyag felépítése ezt tartaná logikusnak. Mivel a gyerekek megismerkednek a zöngés és zöngétlen mássalhangzókkal, ehhez lehetne kapcsolni a zöngesség szerinti részleges hasonulást. (Ez kimaradt a tananyagból.) A tulajdonnevek helyesírásának, a teljes hasonulásnak (főnevekre, igékre, névmásokra vonatkoztatva) itt nincs értelme, mert nem igényel alapos szófaji áttekintést.

Szerintem a helyesírási rendszernek fokozatosan a nyolcadik évfolyam végére kellene kiteljesednie. A program a nyelvi tudatosításra nagy hangsúlyt fektet, ezt a célt szolgálják a Magyar nyelv könyve elméleti ismeretei és példaanyaga. A készségfejlesztés alapja a gyakorlás: a helyesírási totót, lottót és a kreatív feladatokat (inkább) a gyakorlás legvégső fázisában alkalmaznám, amit megelőzne sok rendszerező feladat, másolás, helyesírási elemzés, de ehhez kevés feladatot kínál a munkafüzet. Egyetlen feladat utasít a tollbamondásra, holott hűsz olyan szöveg van a munkafüzetben, ami erre alkalmas lenne.

Egy példát találtam emlékezeti írásra; másolásra (pl. szövegrészlet) egyet sem, pedig a tanulók helyesírása megfelelő szövegek környezetben fejlődhet igazán. Ezáltal az irodalommal való tárgyi koncentráció még teljesebben megvalósítható lenne. Úgy érzem, a program nem használ ki minden lehetőséget ezen a téren. Más tantárgyak szövege vagy szövegrészlete egyáltalán nem került felhasználásra. (Van egy ilyen jellegű gyűjtőmunka.) Ellenben érdekes szövegek gazdagítják a tankönyv anyagát, melyek kétségtelenül az ismeretet bővíté- nek, érdeklődést keltenek.

Ha az ötödikes tananyagot vesszük figyelembe, rendszerezett a helyesírás-tanítás, de az oktatás és a nevelés egy folyamat, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az előző évek tananyagát. Ebből a szempontból nem érzem, hogy a gyerekekben egy fokozatosan felépülő helyesírási rendszer bontakozna ki.

A helyesírási szótár használatára egy feladat utasít. (Magyar nyelvi munkafüzet 86. oldal 4. feladat.) Helyesírási kézikönyvek használatának tanítása nem szerepel a tananyagban. Ilyen jellegű feladat sem a tankönyvekben sem a munkafüzetben nincs. Fontosnak tartom a gyerekekben azt az igényt fejleszteni, hogy nézzenek utána, ha valamiben nem biztosak vagy nem tudják. Fokról fokra, egyre bővülő ismeretekkel egyre többet használva el kell érni, hogy a tanulóknak természetessé váljon a helyesírási szabályzat és a kézikönyvek használata.

A feladatokat bevezető utasítások, kérdések érthetők, az életkori sajátosságnak megfelelnek. Érdekes címek fokozzák az érdeklődést, pl. Aki keres, az talál (Magyar nyelvi munkafüzet 110.), Színes helyesírás (uo. 122.), Mit játszunk? (uo. 129.), de én úgy érzem, ezeket a fiatalabb korosztály jobban élvezné, a mai ötödikesek érettebbek ennél.

A differenciált foglalkoztatás hatékonyabbá teheti a készségfejlesztést, de ennek megvalósítására nincs elegendő (különböző nehézségű) feladat. Feleslegesnek tartom a munkafüzet által kijelölni a házi feladatot, lehetőséget kell adni a nevelőknek, hogy ezt maguk döntsék el. A témakörök végén helyesírási tesztek segíthet- nek a továbbhaladását.

A nyelvi-kommunikációs készségek fejlesztését hatásosabbá tenné, ha egy kötetben szerepelne az elméleti ismeret és közvetlenül utána a nyelvhasználat minden területét érintő feladatsor. Az otthoni tanulást megkönnyítené, mert tudatossá tenné a nyelvhasználati területek összekapcsolódását. A feladatsornak tükröznie kellene az órai tevékenységek logikus egymásra épülését.

A munkafüzetben több esetben kapcsolódik helyesírási feladat szólásokhoz, közmondásokhoz, melyek jó alkalmat adnak a nyelvi alakulat mögött meghúzódó emberi gondolkodásnak, a nyelv sokszínűségének, gazdagságának kifejező erejének feltárására. De keletkezésüket, közlésben betöltött szerepüket nem kutatják a velük foglalkozó feladatok. (Magyar nyelvi munkafüzet 97.)

Nemcsak a nyelvi ismerethez kell kötni a helyesírási ismereteket, hanem fordítva is. Ezáltal érhető el, hogy a nyelvre vonatkozó ismeretek mellett sokoldalúan kiművelt, kifogástalanul működő nyelvi képességeket szerezzenek, azaz a nyelv magas színvonalú tudatos használatának képességét elsajátítsák a diákok. Ez csak változatos tevékenységek alkalmazásával lehetséges.

Zsolnai József Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés programja a személyiségjegyek egyénhez igazodó fejlesztését tűzi ki célul. Az írástechnika és a helyesírás együttes fejlesztése felső tagozaton is fontos feladat.

A program szerint a helyesírás tudása egyrészt az automatizmusok meglétét feltételezi (helyesírási készség), másrészt a nyelvtani és helyesírási szabályok gyors felidézését és alkalmazását. (Zsolnai szerk. 1990: 85) Részletezően kidolgozott a helyesírási témakörök tanítása, azt is figyelembe véve, hogy mi várható el 4. osztály végén, milyen további fejlesztést kell végezni az 5. osztályban.

A deduktív módszer túlzottan hangsúlyos szerepe miatt a tudatosítás aránytalanul nagy szerepet kap. Részfeladatként folyamatosan jelen van a helyesírási szabályzat használata. A munkatankönyv helyesírási szabályt nem tartalmaz, ezt a szabályzathoz kell kikeresni és megtanulni. A tanítási program ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a nehezebb szabályoknak a lényegét kell tudni. (Zsolnai szerk. 1990: 91) A tankönyvben használt terminusok is megegyeznek a szabályzatban használtakkal.

Véleményem szerint a helyesírási szabályzat rendszeres használata mellett a tankönyvben meg kellene jelennie az adott szabálynak a tanulók életkori sajátosságainak megfelelően. Arról nem is beszélve, hogy a nagyszámú szabálykeresési feladat rengeteg időt elvesz.

Az alkalmazó gyakorlás feladattípusait nem tartalmazza a könyv kellő változatossággal. A játékos feladatok kis száma, a képek hiánya túl komollyá teszi a könyvet. Ebben az életkorban még nagy szerepe van a játékoságnak, és a könyvek külső megjelenése is befolyásolja, hogy szívesen veszik-e kezükbe a gyerekek.

Változatos feladatokkal egybekötve jelenik meg a nagyszámú másolás, a helyesírási probléma kiemelésével, ami szemléletessé teszi a gyakorlóanyagot. Az emlékezetből való írás alkotó jellegű, felidézõ szerepû egyáltalán nincs.

A tanulók egyéni ötleteire, leleményeire építõ kreatív feladatok kevés számához viszonyítva a magasabb szintû gondolkodást igénylõ produktív feladatok száma magas. A Helyesírás címû részt megelőzõ részek helyesírási feladatai szinte mind ilyenek (szabályalkotás, szövegalkotás stb.). A tankönyv nem tartalmaz utasítást tollbamondásra, de a tanárok számára készített feladatgyűjtemény részterületek (idõtartam jelölése, hangkapcsolati törvények írása, mondattagolás) szerint közöl anyagokat.

A Zsolnai-programban több mint 200 készségfejlesztési terület van kidolgozva. A különbözõ területek tudatos fejlesztése nagyon szoros kapcsolatban áll egymással. Pl. a helyesejtés tanításának gyakorlattípusai elősegítik a helyesírás fejlesztését (kiejtés szerinti írásmód). Kiemelten kezelt területe a fejlesztésnek a hibakeresés és –javítás. Ennek köszönhetően nagyszámú ilyen jellegű feladat van. Különös gondot fordítva a magánhangzók hosszúságának jelölésére. A helyesírási témakörök mindegyikénél megtalálható (talán sok is).

A helyesírási anyag kötődik a nyelvtani ismeretekhez, a nyelvhelyességi tudnivalókhoz. (Pl. az eltérõ helyesírási szóalakokkal való mondatalkotás, a helyes alak kiválasztása stb.)

A helyesírási feladatokban vannak utalások az irodalmi ismeretekre, történelmi személyekre, de erre jobban lehetne támaszkodni. Számtalan esetben kínálkoznak alkalom pl. gyűjtésre az irodalmi szövegekből.

A helyesírási ismeretek egy külön részben jelennek meg, és a helyesírási szabályzat alapján épülnek fel.

A helyesírás rendszerszerűségének megértését segíti, hogy a helyesírási alapelveknek megfelelően csoportosítja az ismereteket és a feladatokat. De pl. a tulajdonnevek helyesírására vonatkozó feladatok az elméleti ismeretektől távol kerültek.

Minden tantárgyat átfogó feladatként jelöli meg a NAT az önművelés igényének és szokásának kialakítását. Nagyon fontos tanári feladat megismertetni a tanulókat azokkal a kiadványokkal, amelyeket az iskolában szerzett ismeretek alaposabb megértéséhez, kiegészítéséhez használhatnak. De a helyesírási szabályzatot bemutató szöveg (Magyar nyelv 90. oldal) túl magas szintű, részletező, még a legértelmesebb gyerek figyelmét sem köti le. (Ebben az életkorban nincs is rá szükség, hogy ilyen mélységig ismerkedjenek meg ezekkel a kiadvánnyal.) Túlzásnak tartom a munkatankönyv azon feladatát, amely a Magyar Nyelvõr tanulmányozására szólítja fel a tanulókat. Ez a folyóirat egyáltalán nem egy ötödikes gyerekeknek való. (Még középiskolában is túlzásnak tartanám.)

Késztelen, hogy a tankönyvcsalád évfolyamonként nagyon tudatosan egymásra épül. Ebben a vonatkozásban példaértékű bármelyik tankönyvcsalád szerzője számára. De nem hiszem, hogy ilyen osztálylétszámok (25-30, néha még ennél is több gyerek) mellett az egyéni fejlesztés a szerző(k) szándékai szerint megvalósítható(k). Különösen olyan alsós osztályokban, ahol második után tanítóváltás van. Egyrészt a nevelőknek nagyon kell ismerniük a készségfejlesztés folyamatát, másrészt a gyerekek fejlettségi szintjéről személyes tapasztalattal kell rendelkezniük.

Magassy László a tanítási anyagba beépíti a nyelvtudomány újabb eredményeit is, de túlzottan magas szintű ismereteket közöl. Egyetlen fejezet foglalkozik a helyesírási rendszer sajátosságaival. Később a helyesírási gyakorlatok az alaktani, szófaji, mondattani fejezetekhez kötődve jelennek meg, de nem rendszerezetten. A helyesírási feladatok a tudatosság és alkalmazás fejlesztésére egyaránt törekednek. A rendkívül kevés számú feladat között találunk ismétlésre, ismeretbővítésre, ellenőrzésre való gyakorlatokat, kérdéssorokat, de ezek a feladatok sem a folyamatosságot, sem pedig a fokozatosságot nem biztosítják. Az írásbeli nyelvhasználatot fejlesztő feladattípusok háttérbe szorultak a szóbeli nyelvhasználatot fejlesztő feladatokkal szemben.

Néhány újszerű produktív szöveggyakorlat által a kreativitás jól fejleszthető (pl. groteszk hírek írása egy napilap számára, rövid fogalmazás készítése, melyben a „helyesírási hibák” a humor forrásai stb.). A gyakorlatok szövege, a helyesírási szabályzat alapuló szabályok megfogalmazása érthető, közvetlen modorú.

Játékos helyesírási feladatot alig tartalmaz a munkafüzet, a tankönyvcsalád szemléletes kép híján nem segíti a helyesírási szabályokhoz való pozitív viszonyulást.

Az ötödikes anyagban az ISMÉTELJÜNK! részben kapott helyet a Helyesírás fejezet, amit rövid mondattani, szófaji, alaktani és jelentésbeli rész előz meg. A helyesírási feladatok részben ezekhez, részben a helyesírási alapelvekhez kötődve jelennek meg a munkafüzet legvégén. Nagy csekély számuk miatt sem tükrözik a helyesírás rendszerét. Az eddig tanult helyesírási ismereteket sem tekintik át.

Szemléltető szövegeként különbözõ szövegműfajok jelennek meg. A szövegalkotási feladatokhoz, a jegyzetelés technikájának megtanítása számos olyan lehetőséget kínál, ahol a helyesírási készség fejlesztésére lenne lehetőség. (Sajnos ezzel a szerzők nem éltek.) Foglalkozik a költői nyelvhasználatban előforduló eltérõ helyesírási szavakkal (pl. köznevek nagy kezdőbetűvel való írása), ezáltal jó lehetőség nyílik a tárgyi koncentráció megvalósítására.

A szóbeli és írásbeli nyelvhasználat nagyon szorosan összekapcsolódik a feladatokban. De az írásbeli nyelvhasználat területei közül a nyelvhelyességi feladatok aránya jóval nagyobb a helyesírási feladatoknál. A helyesírási készség fejlesztését szolgáló hagyományos feladattípusok, pl. másolás, tollbamondás, emlékezetből

írás háttérbe szorulnak (egyáltalán nem szerepel ilyen feladat). Az újszerűség ellenére ezeknek a feladatoknak is helyet kellene kapniuk a tanulók helyesírási készségének hatékony fejlesztése érdekében. Véleményem szerint ezzel együtt lenne teljes és komplex a gyakoroltatás.

A tankönyvszaládban feldolgozott ismeretanyag, a feladatok magas szintje, a helyesírási ismeretek feldolgozásában a deduktív módszer alkalmazása miatt leginkább a jó képességű osztályokban használható eredményesen, egy jól felkészült, sokoldalú pedagógus irányításával.

Lerchné dr. Egri Zsuzsa tankönyvszaládjá a korszerű szaktudomány eredményeit tükrözi és a NAT követelményrendszerére épül. A jól rendszerezett, szemléletesen megjelenített ismeretanyag az alsós programokhoz igazodik. A tankönyv tartalmazza az ismeretanyagot, bőséges példaanyagot a megértéshez. Illusztrációk, ábrák, táblázatok teszik színvonalassá és a gyerekek számára érdekessé, érthetővé a tanítási anyagot. A megtanulnivalók ki vannak emelve, a közérthető, világos megfogalmazás és a helyesírási ismeretek rendszerezett megjelenítése megkönnyíti a tanulást.

A helyesírási alapelvek a hangnallal foglalkozó fejezetben kaptak helyet, a helyesírás-tanítás rendszer-szemléletét erősítve. Az elméleti ismeretekhez logikusan kapcsolja a gyakorlati tudnivalókat. Pl. a zöngés-zöngétlen mássalhangzókhoz kapcsolja a zöngéesség szerinti részleges hasonulást stb. De a grammatikai ismeretek helyesírási vonatkozásait minden tananyagrészen megtalálhatjuk. Szervesen kapcsolódnak össze a nyelvhasználati területek, de az elméleti ismeretek is nagy hangsúlyt kapnak. Nagy gondot fordít a szaknyelv pontos használatára, a fogalmak tisztázására, ezzel is erősítve a helyesírás tudatoságát, értelemtükröző voltát. A program alkalmas a helyesírás-tanítás célkitűzéseinek széles körű megvalósítására. A tananyag lehetőséget biztosít a különböző módszerek és eljárások alkalmazására, így a deduktív, induktív és a heurisztikus módszerek változatos felhasználásával a pedagógus alkalmazkodhat a pedagógiai szituációhoz, a gyerekek életkori sajátosságaihoz, képességeihez. Mindezt bőséges példaanyag teszi szemléletessé.

Fokozatosság figyelhető meg az ismeretanyag közlésében. A mindenki számára kötelezően elsajátítandó ismeret sötétebb háttérrel kiemelten a **Jegyzd meg!** utasítással jelenik meg. Ezen kívül **Jó, ha tudod!** **Érdekeség!** **Vigyázz!** utasítások hívják fel a figyelmet a különböző fontosságú tudnivalókra. A nyelvi illetan is fontos szerepet kap.

Nagy hangsúlyt fektet a program a tanulás tanítására. Tapasztalatból tudom, hogy ez a legnehezebb feladat. Fontos, hogy rend legyen a fejekben, s ezt algoritmusokkal segíti a könyv. (Pl. a helyesírási probléma felismeretése, a szabályzat használatát célzó utasítássor stb.)

A logikusan felépített ismeretanyag hozzájárul, hogy a tudása legjavát adja a nevelő. Elősegíti a helyesírásához szükséges koncentráltabb figyelem, belső összerendezettség, fegyelem kialakítását. Erre csak az a pedagógus képes, aki rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal.

A munkafüzet feladatai szervesen kapcsolódnak a tankönyv ismeretanyagához. Mindegyik témakör nagyszámú helyesírási feladatot tartalmaz a nyelvtani ismeretekhez kapcsolódva, nyelvhelyességi, helyesejtési és fogalmazási feladatokkal kiegészítve. Rendkívül sokszínűek a gyakorlatok. A helyesírás tudatosítására, gyakorlására és ellenőrzésére is számos feladat áll rendelkezésre. Felépítések sajátos logikai rendet követ, ami a gyerekek és a tanárok szempontjából is hasznos. Ennek ellenére lehetővé teszi azt is, hogy a pedagógus saját elképzeléseit is megvalósíthassa. A helyesírási készség fejlesztése a munkafüzet feladatai által állandóan, fokozatosan, változatosan és tudatosan valósítható meg. Állandóan azért, mert mindegyik témakörhöz folyamatosan kapcsolódnak helyesírási feladatok. A bőséges gyakorlóanyag egy tanítási órát tekintve, de az egész tanévi anyagot figyelembe véve is a fokozatosság elvét követi. A feladatok érdekesek, közvetlen hangnemből adnak utasítást. A játékos feladatok (szabályjátékok, helyesírási totók, találós kérdések, kakukkfióka keresése, szólánc, szótaglánc stb.) jól szolgálják a tanulók érdeklődésének felkeltését és ébren tartását. A változatos produktív feladatok (játékos szóalkotások, rejtvénykészítés, mondataikötések különböző kommunikációs helyzeteknek megfelelően stb.) a tanulók egyéni ötleteire, leleményeire építenek.

Megtalálhatók a helyesírási készség fejlesztésének hagyományos feladattípusai: másolás különböző feladatokkal összekapcsolva, tollbaromondás. Emlékezetből való írásként közmondások, szólások felidézése. Változatos utasításokkal és tartalommal hibajavításos feladatok. A hiba felismerését is tanítja, algoritmus teszi szemléletessé azt a folyamatot, hogyan lehet felismerni a helytelen szóalakat. Pontokba szedett utasítás sor igazítja el a tanulót a szabályzat használatában. A helyesírási szabályzatról csak annyit közöl, amennyit egy ötödikes gyerek (átlagos képességű) meg tud érteni. A helyesírási szabályzat használatához adott algoritmus jól használható a szabálykereséskor. Ezáltal is önálló problémamegoldásra neveli a tanulókat és a helyesírásban tudatoságra készíti őket. A szabályokat hiányos mondat formájában kéri számon (ez a formáját is kínálja). Gyerekeknek való újságokkal ismerteti meg (Világító Ceruza, Kincskereső), miközben változatos feladatsort oldanak meg, köztük a helyesírás szerepére is választ adnak. Szótagolási feladatok rendszeresen megjelennek a munkafüzet lapjain. Az önellenőrzésre, javításra és újrjavításra való utasítás rendszeres, amihez minden esetben kötődik a javítás indoklása is.

A fentiekből is kitűnik, hogy az egyik legfontosabb értelmi képességet, az analízist is sokféle elemzési feladat segíti. (Elemezd és ábrázd! Bontsd elemeire! Boncoljunk! stb.) A szöveg, mondat, szó, hang különböző

szempontok alapján történő elemzésével a rendszerlátást, a fogalmak elmélyítését szolgálja, általunk az önálló alkotásos feladatok eredményesebben megvalósíthatók szintézist teremtve. De a szintetizáló gyakorlatípusok között találunk kérdésfeltevést, a probléma megfogalmazását, kérdésre kikeresett feleletet, kiegészítést, átalakítást, helyettesítést, rendezést (táblázat, totó, lottó, szabályjáték stb.) gyűjtést, szövegépítő és fogalmazási rész- és teljes feladatot.

Rendkívül gazdag irodalmi anyaggal történik a szemléltetés. Ez lehetőséget kínál az eltérő helyesírású szavak költői nyelvhasználatának tanulmányozására, a tárgyi koncentrációra. Ez utóbbi megvalósulása az irodalomkönyvből való gyűjtéssel is kiegészül (szógyűjtés az adott helyesírási problémának megfelelően). A feladatok mennyisége és tartalmi változatossága lehetővé teszi a differenciálást. A tehetséggondozást és a felzárkóztatást egyaránt szolgálja, ezzel elősegíti az eredményes oktatást. Egy vastkos feladatgyűjteménnyel is kiegészül a tankönyvszalád, ami a differenciált foglalkoztatáshoz nyújt még nagyobb segítséget.

A pedagógus munkáját a Tanári kézikönyv 5–8. osztály (Lerchné Egri 1995) segíti, melynek mottója: „Az iskolának az a feladata, hogy a kérdéztést természetes és leküzdhetetlen szokássá tegye” (Örkény István), ami számomra a szerző azon törekvését tükrözi, hogy diákközéppontú programot hozzon létre. Olyan oldott légkörű tanítási órához nyújtson kellő információt (tudományosan megalapozott) és sokoldalúan kidolgozott feladatrendszert, amely által az anyanyelvi nevelés során a gyerekek nyitottabbak, érdeklődőbbek, a személyiségük gazdagabb lesz. Ez a törekvés egy jól felkészült, körültekintő, munkájára igényes nevelő által megvalósulhat, ha ezt a tankönyvszaládot választja.

Az Apáczai Kiadó magyar nyelvi tankönyvei közé tartozik Széplaki Erzsébet Nyelvtan–helyesírás munkatankönyve (5. osztályosoknak). A tananyag az anyanyelvi műveltség alapozását segíti elő. A nyelvhasználat és a nyelvismeret együttes fejlesztését tűzi ki célul figyelembe véve a NAT követelményrendszerét. Egyenrangú célként valósítható meg a feladatok által az új ismeretek kialakítása, az ismeretek alkalmazása, a következetes ellenőrzés (önellenőrzés). A helyesírási feladatok mindegyik témakör feldolgozásánál megjelennek, de a tanszék legvégén helyet kapó A magyar helyesírás alapjai című fejezet külön is áttekinti a helyesírási alapelveket. A helyesírási szabályzat használatát kiemelt feladatként kezeli a program (gyakran utal is rá). De más helyesírási segédkönyvről nem tesz említést. A helyesírási ismeretek a nyelvtani ismeretekhez kapcsolódnak helyesejtési és nyelvhelyességi feladatok társaságában. Az ismeretek kialakításában alkalmazza a hagyományos induktív eljárást, de a csoportalkotást is. Véleményem szerint gyakran előfordul, hogy a helyesírási problémát túlmagyarázza. Ez megnyilvánul az indukciós szöveghez fűzött munkatankönyvi magyarázatban (pl. A magyar helyesírás alapjai című rész bevezetése a 85. oldalon), a feladatokhoz kapcsolódó utasításokban (pl. 88. oldal 11. feladat; 92. oldal 5. feladat). Az utóbbiban a többszörös utasítások miatt alig marad felfedeznivaló a diákok számára.

Ritka a szöveggel való szemléltetés és a tudatosításra szánt példaanyag is kevés. Viszont a helyesírási készség fejlesztését nagyszámú gyakorlóanyag segíti. A hagyományos készségfejlesztő eljárások közül a másolás széles körű alkalmazása figyelhető meg. Változatos feladatokhoz kapcsolódva minden témakörben többféle módját figyelhetjük meg (betűrendbe sorolással, válogatás szavak közül, csoportosítással, gyűjtések szótárakból).

A szótárak (Magyar értelmező kéziszótár, Magyar szinonimaszótár) használatával az önművelés igényének felkeltését és ében tartását segíti elő.

A készségfejlesztést segítik még a betűpótlásos, szótagolós, mondatkiegészítési, mondatalkotós, szóalkotós feladatok és a helyesírási elemzések is. A feladatok nehézségi foka azonban sok esetben nem lép túl az alsós szinten. Gyakoriak a többnyire első és második osztályban alkalmazott feladattípusok (Pl. az emlékeztetőből íratás szinte mindig képek alapján szavak felidézése, csak egy-két esetben szóolás, közmondás). Így ennek az eljárásnak az értelemformáló és emlékeztetőfejlesztő hatása kevésbé érvényesül. Már harmadik és negyedik osztályban (tanmenet szerint is) versrészletet és szövegrészletet is írnak a tanulók, ezt a hagyományt nem folytatja a munkatankönyv. A fokozatosság elve így csak részben valósul meg. Következésképpen érvényesül viszont a tananyagrészek felépítésében és az éves feladatrendszer vonatkozásában is. Játékos feladatok is színesítik a munkatankönyvet (gép segítségével szóalkotás, találós kérdés, receptírás stb.).

A gyakori hibajavítási feladat is sokféleképpen jelenik meg a munkatankönyvben (pl. fogalmazásrészlet javítása, közmondások, szólások hibáinak keresése; a vásárolnivalók felsorolásából kikeresni a hibát, Ki tudja jobban?) A sokféle érdekes megfogalmazás motiváló szerepe kétségtelen.

A kreativitást fejlesztő feladatok is jelen vannak a gyakorlatok rendszerében (szóalkotás, katalóguskészítés, tornagyakorlat összeállítás, képrejtvény).

A helyesírás gyakorlására és ellenőrzésére is való tollbamondást a munkatankönyv nem tartalmazza, de a pedagógiai programban egy kis gyűjtemény található tollbamondásra szánt szövegekből (25 szöveg).

A helyesírás-tanítás feladatai közül számos az irodalomkönyv szövegének tanulmányozására szólít fel (szógyűjtés stb.). Mivel az ilyen jellegű feladatok az éves anyagot végigkísérik, a kerettanterv azon törekvése is megvalósulhat, amely 5–6. osztályban az anyanyelvi és irodalmi integrációt célként fogalmazza meg.

Összefoglalva: A tankönyveket megjelenésük sorrendjében tekintetem át. Általuk a funkcionális nyelvszemlélet alakulását kísérhetjük nyomon. A kezdetektől (Takács Etel-program) az évek során megjelenő törekvések állomásait képviselik a programok. Megfigyelhetjük, hogy a legújabban megjelenő tankönyvek feladataiban megnyilvánulnak a fokozatosan letisztuló eredmények. Beépülnek a mindennapi gyakorlat tapasztalatai. Ahány tankönyv, annyiféle megoldás (bizonyos területeken egészen végtelen is).

Az eltérő törekvések megnyilvánulhatnak:

- a helyesírás célkitűzéseinek megvalósításában, mert hol a tudatosításon (Zsolnai-program), hol az alkalmazáson (Széplaki-program) van a hangsúly;
- a helyesírási kézikönyvek körében és használatában;
- az önművelésre szánt folyóiratokban, ahol a legvégtetesebb a Magyar Nyelvőr (Zsolnai-program) és a Világító Ceruza (Lerchné-féle program) gyermekújság használata;
- a tudatosításra szánt példaanyag kínálatában;
- a tudatosításhoz alkalmazandó módszerek változatos felhasználásában;
- a készségfejlesztéshez kínált gyakorlóanyag számában;
- a fokozatosság elvének megvalósításában;
- a feladatok motiváló hatásában (a Zsolnai-program túl komoly, a Lerchné-féle érdekes, ötletes, színes);
- a feladatokra vonatkozó utasítások, kérdések megfogalmazásában;
- a hagyományos készségfejlesztő és a kreativitást fejlesztő feladatok arányában;
- nyelvhasználati területek együttes fejlesztésében;
- a helyesírás-tanítás és az irodalom kapcsolatában.

Összefoglaló táblázat

Tanesszközök	Takács Etel-féle	Zsolnai József-féle	Magassy László-féle	Lerchné dr. Egri Zsuzsa-féle	Széplaki Erzsébet-féle
Összes helyesírási feladat	163	303	44	320	184
Másolás	10	67	-	8	46
%	6,13	22,11	0	2,5	25
Tollbamondás	1	-	-	10	-
%	0,61	0	0	3,12	0
Emlékezetből írás	2	-	-	1	4
%	1,23	0	0	0,31	2,17
Hibajavítás	4	43	1	9	14
%	2,45	14,19	2,27	2,81	7,61
Játékos feladat	31	5	4	58	15
%	19,02	1,65	9,09	18,12	8,15
Elválasztás	12	-	6	6	6
%	7,36	0	13,64	1,87	3,26

A vizsgált anyag feldolgozása során kiderült, szinte nincs is olyan területe a helyesírástanításnak, ahol egység mutatkozna. Az eltérés abból adódik, hogy a NAT-ban leírt követelmények nagyon általánosak, az erre épülő programok többféleképpen valósítják meg az elvárásokat.

Az összefoglaló táblázatban néhány feladattípus számszerű előfordulása figyelhető meg. Ezekben átfedések is lehetnek, hiszen van olyan program, ahol pl. a hibajavítás utasítása játékosan van megfogalmazva stb.

A helyesírás tudatosítását, alkalmazó gyakorlását, következetes ellenőrzését szolgáló feladatok között a helyes arányt megteremteni nagyon nehéz.

A helyesírás-tanítás céljainak, feladatainak megvalósítására alkalmazott módszerek kiválasztása tudatos és tervszerű tevékenységet igényel.

A vizsgálati anyagból kitűnik, hogy a helyesírási feladatok közül is gyakrabban alkalmazzák a programok a rövidebb, kevesebb munkával járó (bár kétségtelen változatos és érdekes, de a helyesírási készség fejlesztése szempontjából kevésbé hatékony) feladatokat, mint a hagyományos készségfejlesztő eljárásokat (pl. a másolást, tollbamondást, emlékezetből írást). Ez utóbbi gyakorlatfajtákból a leggyakrabban a másolás fordul elő a programokban, válogatással, betűrendbe sorolással stb. Ez is utal arra, hogy többnyire szavak, ritkábban mondatok, és még kevésbé szövegrészlet köréből válogatva.

A programok közül a Zsolnai-program említést érdemel, mert itt nagyon változatos formában, a legkülönbözőbb terjedelemben van jelen ez a tevékenységforma.

Tollbamondást (Lerchné programját kivéve, ahol 10 és Takács Etelnél 1 esetben) többnyire nem tartalmaznak a nyelvtankönyvek. Azért is érthetetlen ez számomra, mert a helyesírási felmérésekben minden esetben van ilyen jellegű feladat. Ebben is rutint kell szerezni a tanulóknak, mint más feladatok megoldásában. Tudatosítani kell a gyerekekben, mi a haszna ezeknek a feladatoknak, lehetőséget kell adni, hogy megismerkedjenek ezekkel a szövegekkel. Igaz, hogy az útmutatók tartalmaznak tollbamondás-gyűjteményt, de az akkor igazán hasznos, ha a gyerekek is lehetőségre van tanulmányozni.

Az emlékezetből írás is rendkívül fejlesztő lehet, ha azt megfelelően alkalmazzuk. Alsó tagozaton ennek hagyománya van. Folyamatosan kapnak a gyerekek ilyen feladatot. Ezzel szemben a vizsgált ötödikes könyvek alig-alig tartalmaznak ilyen gyakorlatfajta.

A hibajavítás alkalmazása a programokban eléggé eltérő. A legnagyobb számban a Zsolnai-program alkalmazza (303 helyesírási feladatból 43 hibajavítás). Tapasztalatból tudom, hogy ilyen jellegű feladatot (értelemformáló és emlékezetfejlesztő hatása ellenére) csak olyankor lehet hatékonyan alkalmazni, ha a helyesírás tudása az optimális szintet eléri. A módszertanok hangsúlyozzák a játékos feladatok motiváló hatását. Vannak programok, ahol nagy számban alkalmazzák (Takács Etel, Lerchné dr. Egri Zsuzsa), de van olyan is, ahol alig van ilyen feladat (Zsolnai József). Azt tapasztalom, egyre kevesebb igényt tartanak erre a gyerekek (11-12 éves korban). A mai gyerekek érettebbek, tájékozottabbak, ezért nem ugyanaz hat rájuk motiváló erőként, mint régen (Takács Etel-program). Ez nem azt jelenti, hogy nincs szükség játékos feladatokra, de a szerepüket nem szabad túlbecsülni.

Véleményem szerint a produktív kreativitást fejlesztő feladatokat is csak mértékkel szabad alkalmazni. Ha a gyerek gyakran kap képességeihez mérten jóval nehezebb feladatot, a gyakori kudarcélmény miatt személyiségének fejlődésében zavarok (önértékelési zavarok) léphetnek fel.

Kiemeltem még a feladatok közül az elvlasztást, mert fontos szerepe van a helyesírás fejlesztésében. Bármennyire is hangsúlyozott a szerepe, a programok alig kínálnak a szótagolás, elvlasztás gyakorlására feladatot. Többféle tendencia hatott az elmúlt évtizedekben, de a jól bevált hagyományos módszereket nem szabad elfelejteni. A nyelvtankönyveknek mindenféle feladattípusból elegendő mennyiséget kellene kínálniuk, hogy a pedagógus az eltérő képességű tanulók színvonalának megfelelően tudjon közülük választani.

A vizsgálatból kiderült, hogy a hagyományos, igen hatékony készségfejlesztő eljárások a tankönyvekből kiszorultak. Ennek következménye, hogy a pedagógusok is leszoknak alkalmazásukról. Tapasztalatból tudom, olyan szövegrészletet találni, ami érdekes, koncentráltan tartalmaz helyesírási problémát és megfelelő terjedelmű, rendkívül időigényes munka. De mindenképpen szorgalmazni kellene, mert rendkívül hatékony. Egy szövegrészlet pl. másolása még számtalan feladat megoldásához nyújthat alapot, ezért nagyon gazdaságos is. Az a nagyon kevés tankönyvi másolós feladat nem utal arra, hogy helyesírási elemzésnek kell megelőznie ezt a tevékenységet. Pedig ennek a menetét is meg kell tanítani. Egy jól előkészített másolás után nagyobb sikerélményben lesz a gyerekek része. A folyamatos ismétlés is garantált.

Helyenként a hibajavításos feladatok eltűzött alkalmazása azt sugallja, hogy ez a helyesírási készség fejlesztésére való. A mindennapi gyakorlatban is azt tapasztalom, hogy a gyerekek képességeit figyelmen kívül hagyva alkalmazzák. Véleményem szerint ez csak ront a helyesírás színvonalán, mert a helyesírási probléma alapos begyakorlása előtt végeztetik, így ez csak találgatás és nem

tudatos javítás. Ellenőrizni csak azt lehet, amit megtanítottunk. A hatékonyság érdekében tudatos, tervszerű, átgondolt tanári munkára lenne szükség. Elegendő időt kell fordítani a tudatosításra, a gyakorlásra és az ellenőrzésre. A vizsgálatból kitűnt, hogy a tankönyvekben itt arányeltolódás tapasztalható, hol a tudatosítás, hol a gyakorlás javára. A pedagógusra hárul a feladat a helyes arány megteremtésében.

A vizsgálatból az is kiderült, tökéletes könyv nincs, de azért újabban van néhány nagyon jó színvonalú is, ami a legkorszerűbb követelménynek is megfelel. A helyesírás-tanítás terén is követhető példával szolgál. Tapasztalatom az is, hogy a kollégák nehezen váltanak. A legújabb törekvéseket nem ismerik. Nincsenek olyan továbbképzések, ahol a nevelők széles körét tájékoztatnák pl. arról, miként lehetne a helyesírás-tanítás hatékonyságát növelni. Meggyőződésem, hogy a jól felépített, megfelelő példaanyaggal és kellő számú feladattal rendelkező nyelvtankönyv sokat lendíthet a helyesírás színvonalán. Csak ez azonban nem oldja meg a szakirodalmak által feltárt problémákat.

A helyesírás-tanítás eredményességének záloga a szakmailag felkészült, módszertanilag kultúrált, szociálisan érzékeny, oldott légkört teremtő pedagógus, aki, bár sem erkölcsileg, sem anyagilag nincs megbecsülve, mégis tud lelkesedni. Szívügyének tekinti a gyerekek helyesírási színvonalának emelését. De hiába a módszertani szabadság, köti a pedagógust az iskolában kialakult felfogás, valamelyest köti a választott program is. Ezért is nagyon fontos, hogy szakmailag jó színvonalú, életkori sajátosságoknak megfelelő, jól használható tankönyvszaladók kerüljenek forgalomba. Hatékonyan járuljanak hozzá a helyesírás-tanítás átgondolt fejlesztéséhez, a komplex anyanyelvi nevelés megvalósításához. Általuk váljanak valóra Kazinczy Ferenc gondolatai: „A nyelv az legyen, aminek lennie illik: hív és kész és tetsző magyarázója mindannak, amit a lélek gondol és érez.”

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Antalné Szabó Ágnes 1995. Szemléletek és módszerek a helyesírás-tanításban. In: Helyesírásunk elvi és gyakorlati kérdéseiből. Tanulmányok, cikkek, feladatok. Eger. 106–112.
- Fábián Pál 1989. A helyesírás minden normális képességű gyermeknek megtanítható. Beszélgetés Fábián Pál egyetemi tanárral. Köznevelés 10. 3–5.
- Hernádi Sándor 1974. A helyesírás tanításának problémái. In: Anyanyelvünk az általános iskolában. Tankönyvkiadó, Budapest, 93–98.
- Hoffmann Ottó 1979. Anyanyelvi nevelés az általános iskola felső tagozatában. Tankönyvkiadó, Budapest, 250–256.
- Lerchné Dr. Egri Zsuzsa 1995. Nyelvtan, helyesírás, fogalmazás. Tanári kézikönyv 5–8. Osztály. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
- Zsolnai József szerk. 1990. Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés. Tanítási Program 5. Osztály. Tankönyvkiadó, Budapest, 85., 91.

A VIZSGÁLT MAGYAR NYELVI KÖNYVEK

- Takács Etel: A magyar nyelv könyve 5–6. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.
- Takács Etel–Török Imre: Magyar nyelvű munkafüzet 5. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.
- Zsolnai József (szerk.): Magyar nyelv 5. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.
- Magassy László: Leíró magyar nyelvtan a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya és az általános iskolák 5–8. osztálya számára. Trezor Kiadó, Budapest, 1993.
- Magassy László: Gyakorlatok, feladatok I. Magyar nyelvtanból a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya és az általános iskolák 5. osztálya számára. Trezor Kiadó, Budapest, 1993.
- Lerchné dr. Egri Zsuzsa: Nyelvtan-helyesírás-fogalmazás. Tankönyv 5. osztály. MOZAIK Oktatási Stúdió, Szeged, 1995.
- Lerchné dr. Egri Zsuzsa: Nyelvtan-helyesírás-fogalmazás. Munkafüzet 5. osztály. MOZAIK Oktatási Stúdió, Szeged, 1995.
- Széplaki Erzsébet: Nyelvtan-helyesírási munkatankönyv 5. osztály. Apáczai Kiadó, Celldömölk, 1995.